

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

13

Mykolas Römeris

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas

Giedrius Subačius
Antanas Tyla

SUDARYTOJAI:

Egidijus Motieka
Rimantas Miknys
Vladas Sirutavičius
Raimundas Lopata

*Redakcinė kolegija dėkoja Lietuvos istorijos institutui ir
Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

©Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 1996
©Lietuvos istorijos institutas, 1996

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-02-2

TURINYS

PRATARMĖ	7
I. STRAIPSNIAI. STUDIJS.	
<i>Vytautas Aleksiejūnas</i> IŠ RŌMERIŲ GIMINĖS GENEALOGIJOS	10
<i>Steponas Deveikis</i> RŌMERIŲ BAGDONIŠKIS	16
<i>Mindaugas Maksimaitis</i> MYKOLO RŌMERIO KELIAS Į PILIETIŠKUMĄ	24
<i>Zbigniew Solak</i> MICHAŁ RŌMER I MASONERIA WILEŃSKA (1911–1915)	35
<i>Raimundas Lopata</i> ANTRASIS TAUTŲ PAVASARIS IR MYKOLO RŌMERIO LDK ATKŪRIMO KONCEPCIJA	46
<i>Vladas Sirutavičius</i> DVI LIETUVIŲ TAUTINIO ATGIMIMO INTERPRETACIJOS (MYKOLAS RŌMERIS IR JUOZAPAS ALBINAS HERBAČIAUSKAS)	54
<i>Saulius Pivoras</i> LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS (LDK) ATKŪRIMO, BALTŲ VIENYBĖS PROJEKTAI IR MYKOLAS RŌMERIS	80
<i>Rimantas Miknys</i> MYKOLO RŌMERIO LIETUVOS VALSTYBINGUMO KONCEPCIJA IR PASTANGOS JĄ ĮGYVENDINTI 1911–1919 METAIS	88
<i>Česlovas Laurinavičius</i> MYKOLAS RŌMERIS – LIETUVAI, ARBA DAR KARTĄ APIE LIETUVOS PILIETINIO PAVELDO PROBLEMĄ	114
<i>Vygintas Bronius Pšibilskis</i> MYKOLAS RŌMERIS – POLITIKOS STUDIJŲ LIETUVOJE INICIATORIUS	122

<i>Rimantas Miknys</i> MYKOLO RÖMERIO INDĒLIS Į KLAIPĒDOS KLAUSIMO SPRENDIMĄ HAGOS TEISME	133
---	-----

II. SVARSTOME PROBLEMĄ: TARP ISTORINĒS IR ETNOGRAFINĒS LIETUVOS.

<i>Saulius Pivoras</i> LIETUVOS LENKŲ IR LATVIJOS VOKIEČIŲ VAIDMUO NACIONALINĒS KONSOLIDACIJOS PROCESUOSE	140
---	-----

<i>Darius Staliūnas</i> TADO VRUBLEVSKIO POLITINĒS MINTIES BRUOŽAI	150
---	-----

<i>Vytautas Berenis</i> LIUDVIKO ABRAMOVIČIAUS IR MYKOLO RÖMERIO XX AMŽIAUS LIETUVOS VALSTYBĒS IDĒJOS KLAUSIMU	171
--	-----

III. PUBLIKACIJOS.

MYKOLO RÖMERIO AUTOBIOGRAFIJA <i>Parengė Mindaugas Maksimaitis</i>	180
---	-----

TRYS DOKUMENTAI IŠ M. RÖMERIO ASMENS BYLOS <i>Parengė Mindaugas Maksimaitis</i>	228
--	-----

MYKOLAS RÖMERIS LENKŲ IR LIETUVIŲ GINČAS <i>Parengė Egidijus Motieka</i>	244
--	-----

STRESZCZENIE	255
--------------	-----

ZUSAMMENFASSUNG	269
-----------------	-----

SUMMARY	285
---------	-----

TRUMPINIAI	299
ASMENVARDŲ RODYKLĒ	300
VIETOVARDŲ RODYKLĒ	309

TADO VRUBLEVSKIO POLITINĖS MINTIES BRUOŽAI

Darius Staliūnas

XX a. pradžioje susiformavusi krajovcų idėjinė-politinė kryptis pasutiniuoju metu sulaukia vis didesnio ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos istorikų dėmesio¹. Neatsitiktinai krajovcai apibūdinami krypties, o ne, pavyzdžiui, sąjūdžio terminu. Nors mes aiškiai galime išvelgti krajovcų idėjinės-politinės krypties branduolį (Mykolas Römeris, Liudvikas Abramovičius [Ludwik Abramowicz], Tadas Vrublevskis [Tadeusz Wróblewski] ir kt.) ir kalbėti apie bendras jų politines akcijas (autonomistų būrelio pasitarimai, aktyvus dalyvavimas rinkimuose į Rusijos Dūmą, laikraščių leidimas ir t. t.), tačiau sunku išvelgti organizacinius saitus ar net aiškiai apibrėžtą idėjinę-politinę orientaciją. Aišku, juos vienijo siekis atkurti šiek tiek sumodernintą LDK kaip trijų lygiateisių etnokultūrinių bendrijų (lenkų, lietuvių ir gudų) valstybinį vienetą. Tačiau idėjinės inspiracijos ir tikslo siekimo keliai neretai skyrėsi. Vienybės stoka bei didesnio pritarimo visuomenėje trūkumas jaudino ir pačius krajovcus. Trečiojo dešimtmečio pirmojoje pusėje T. Vrublevskis taip kreipėsi į vieną savo svečių: „Jūs, pone, pažįstate vieną iš paskutinių mohikanų. Šiandien beliko tik trys tikri LDK piliečiai ir tik trys tikri krajovcai. Esu vienas iš jų“². Nors T. Vrublevskis mėgo hiperbolizuoti, tačiau ši frazė nelabai prasiilenkia su tikrove. Turbūt nesuklysimė teigdami, kad į paskutinių mohikanų skaičių T. Vrublevskis įtraukė ir L. Abramovičių. Tuo tarpu šis T. Vrublevskio mirties metinių minėjime teigė, kad tarp jų būta nesutarimų principiniais klausimais³. Net ir 1911 m. pabaigoje–1912 m. pradžioje pradėdami leisti „Przegląd Wileński“ krajovcai nesugebėjo suformuluoti laikraščio politinės programos. Ši aplinkybė, mūsų manymu, reikalauja kreipti daugiau dėmesio į atskirų šio sąjūdžio veikėjų politinės minties evoliuciją.

Šį straipsnį skirsime vieno iš krajovcų lyderių T. Vrublevskio (1858–1925) politinės minties evoliucijai. Aptarsime, kaip susiformavo esminės T. Vrublevskio Krašto koncepcijos sudedamosios dalys. Kaip ir kiekvienoje politinėje programoje, koncepcijoje ar apskritai ideologijoje svarbiausia yra tai, kokios visuomenės ar jos dalies interesus stengiamasi išreikšti. Greta bus analizuojama politinės veiklos tikslų bei metodų kaita. Taip pat trumpai apžvelgsime T. Vrublevskio politinę veiklą. Tokia analizė bus veiksmingesnė, jei nubrėšime chronologinius rėmus, kurie žymi

naujų idėjų ar naujų orientyrų atsiradimą. Pirmuoju etapu laikytume laikotarpį nuo gimnazijos baigimo (1877 m.) iki 1890 m., kai T. Vrublevskis visam laikui apsistojo Vilniuje. Toliau, be jokios abejonės, kertine data laikytina 1905 m. revoliucija. Nuo šio momento prasideda ir krajavocų, kaip idėjinės-politinės krypties, istorija. Tolesnio etapo ribą išvelgtume apie 1920 m., kai Lucjano Želigovskio (Liucijano Želigovskio) akcija galutinai sugriauna viltis įgyvendinti Krašto koncepciją. Likusius iki mirties maždaug penkerius metus T. Vrublevskio pažiūrose neišvelgtume esminių pokyčių, tačiau kardinaliai pakitusios sąlygos leidžia nubrėžti atskirą etapą.

Nors yra nemažai straipsnių ir viena nedidelės apimties knyga⁴, tačiau praktiškai nė vienas T. Vrublevskio veiklos aspektas ar jo idėjinė orientacija iki šiol nuodugniau netirti. Šiame straipsnyje panaudota to meto periodika, prisiminimai, gausi epistolinė medžiaga. Kartu reikia pažymėti, kad dalis T. Vrublevskio rašytų bei jam adresuotų laiškų liko neperžiūrėta. Tačiau ir turima medžiaga, mūsų manymu, leidžia aprašyti T. Vrublevskio idėjinės-politinės evoliucijos kryptį.

I. „...negyveni dar visuomenės gyvenimu, nežinai dar jos skausmų ir vilčių...“

Šiame skyriuje pažvelgsime į T. Vrublevskio vaikystės ir jaunystės socializacijos procesą, mėgindami išskirti tuos faktorius, kurie, mūsų manymu, padarė esminį poveikį T. Vrublevskio pažiūrų formavimuisi. Šeimoje puoselėtos vertybės bei sociokultūrinė krašto situacija XIX a. viduryje ir bus mūsų dėmesio centre. O pradėti vertėtų nuo 1863 m. sukilimo ir jo numalšinimo. Ne tik todėl, kad sukilimas stipriai pakeitė krašto politinį, kultūrinį gyvenimą, bet dar ir dėl to, kad jis tapo skaudžiu ir įsimintinu T. Vrublevskio vaikystės epizodu.

¹R. Miknys, „Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai“, – *LAIS*, t. 3: *Lietuvos valstybė idėja (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius, 1991, p. 173–198.

²„In hoc signo vinces!“ (vedamasis), *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 13.

³„Przemówienie“, red. L. Abramowicza, *ibid.*, 1926, nr. 13.

⁴V. Abramavičius, *Tadas Vrublevskis*, Vilnius, 1960; V. Martinkėnas, „Tadas Vrublevskis“, *Kultūros barai*, 1979, nr. 2, p. 59–62; Z. Namavičius, „Tadas Vrublevskis“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1983, nr. 11, p. 31–32; D. Būtėnas, „Tadas Vrublevskis“, *Vakarinės naujienos*, 1989 m. gegužės 18 d.; Z. Ponarski, „Adwokat Tadeusz Stanisław Wróblewski (1858–1925)“, – *Szkice z dziejów adwokatury polskiej*, Warszawa, 1976, s. 55–67.

Tado Vrublevskio motinos Emilijos Vrublevskos (Emilia Wróblewska) dienoraštis, rašytas sūnui, atspindi tas nuotaikas, kurios vyravo prieš sukilimą ir jį numalšinus. 1862-ųjų metų išvakarėse ji rašo, kad Naujieji metai sutinkami su viltimi⁵, o štai 1863-iaisiais dienoraštyje randame vos kelis įrašus, ir tie dvelkia skausmu ir nusivylimu: „Liejasi kraujas, teka ašaros, verkia vaikai našlaičiai, verkia sūnų motinos, visi prislėgti ir liūdesy...“⁶ Apie nuotaikas prieš sukilimą galime spręsti ir iš tokio epizodo. 1861 m., dar neturėdamas trejų metų, Tadas žaisdamas tvirtino, kad jis esąs „Lenkijos Garibaldis“⁷, o jau dvidešimt antrojo gimtadienio metu tėvams iš kalėjimo rašytame laiške T. Vrublevskis teigė, kad pirmas jo prisiminimas iš vaikystės – tai 1863 m. sukilimo numalšinimas ir namiškių išgyvenimai šio baisaus įvykio akivaizdoje⁸. Neabejotinai sukilimas, o ypač jo numalšinimas skaudžiai atsiliepė T. Vrublevskio inteligentų kartai (lenkų istoriko Ludwiko Hasso [Liudviko Haso] nuomone, 1856–1865 m. gimusius būsimojus inteligentus galima priskirti vienai kartai). Mat jų vaikystė prabėgo sukilimo numalšinimo ir represijų aplinkoje. Vieną iš to poveikio aspektų gana tiksliai apibūdino monografijos, skirtos T. Vrublevskio bendraamžiui Liudvikui Kžyvickiui (Ludwik Krzywicki), autoriai:

„Prislėgtumo atmosfera, kuri stoji tuoj po sukilimo pralaimėjimo su pranešimais apie represijas, dvarų konfiskavimą, gausius areštus ir trėmimus, įsitvirtino vaiko vaizduotėje, darydama jį ne pagal amžių suaugusį ir rimtą“¹⁰.

Atmosfera, stojusi po sukilimo, leidžia suprasti ir šias T. Vrublevskio laiško eilutes:

„Rašai, mama: *Gaila man tavo praėjusios jaunystės!* Gaila ! O ar aš kada nors buvau jaunas? Šiaip ar taip, tikros jaunystės, jaunystės be rūpesčių, gyvos, linksmos niekada neturėjau“¹¹.

Nejau galėjo jam tada nekilti klausimas, o kas gi atėmė iš jo laimingą ir linksmą vaikystę?

T. Vrublevskis augo šeimoje, kurioje demokratinės tradicijos buvo nuo seno puoselėjamos. Jo prosenelis Mauricijus Beniowski (Mauricij Beniowski) XVIII a. pabaigoje emigravo iš Lietuvos į Prancūziją, o vėliau dalyvavo JAV Nepriklausomybės kare. Senelis Baltramiejus Beniowski dalyvavo 1831 m. sukilime. Būsimo advokato tėvas Eustachijus Vrublevskis dar studijuodamas Kijevo universitete priklausė kartu su Tarasu Ševčenka Kirilo ir Mefodijaus draugijai. O dėdė Valerijonas Vrublevskis

vadovavo vienam iš ilgiausiai besipriešinusių 1863 m. sukilėlių būrių, vėliau kovėsi Paryžiaus komunarų gretose. Dėdę T. Vrublevskis visą gyvenimą laikė sau pavyzdžiu. 1918 m. jis rašė, kad Konstantino Kalinausko grupė, kuri prieš sukilimą rinkdavosi Vrublevskių bute (V. Vrublevskis, Zigmantas Sierakauskas, Vladislovas Sirokomlė [Władysław Syrokomla]) nuo kitų skyrėsi dar ir tuo, kad kėlė šūkį, „kurį šiandien vadiname *Krašto koncepcija*“¹². Taigi T. Vrublevskis galėjo remtis tam tikra tradicija, kas, reikia manyti, iš bajorų kilusiam inteligentui buvo gana svarbu.

Ir prieš sukilimą, ir po jo numalšinimo T. Vrublevskis daugiausia motinos rūpesčiu auklėjamas patriotine dvasia, kuri buvo neatsiejama nuo tikėjimo. Emilijos Vrublevskos prioritetų hierarchijoje greta Tėvynės randame šeimą bei žmoniškumą¹³. Mūsų spėjimu, tokių nuostatų nuoseklus diegimas padėjo T. Vrublevskiui siekti savo tikslo, pvz., Nepriklausomybės kūrimo, ir kartu nepamiršti konkrečių žmonių, dėl kurių tai daroma. Nuo pat mažens T. Vrublevskiui diegiamas pilietiškumas. Štai sukilimo išvakarėse E. Vrublevska rašo:

„negyveni dar visuomenės gyvenimu, nežinai dar jos skausmų, džiaugsmų ir vilčių..., bet atsimink, kad priklausai ne sau, o esi visuomenės, kurioje gyveni, narys, kad privalai jai dirbti, jai gyventi ir jai aukotis“¹⁴.

Darbas visuomenės labui galimas tik tada, kai sugebama nugalėti save ir savo aistras, kai darbas mėgstamas ir jam pakanka žinių¹⁵. Vrublevskių ryšiai su demokratiškai nusiteikusiais 1863 m. sukilimo vadais rodytų, kad kalbama čia apie visuomenę, apimančią ne tik bajorų luomą, bet ir kitus socialinius sluoksnius. Iš vaikystės T. Vrublevskis atsinešė ir vieną svar-

⁵ „Dziennik Tadeusza Wróblewskiego przez Matkę Emilję z Beniowskich Wróblewską (1859–1886)“, LMAB, f. 9, b. 149, l. 38.

⁶ Ibid., l. 51.

⁷ Ibid., l. 32.

⁸ T. Vrublevskio 1880 m. spalio 28 d. laiškas tėvams, LMAB, f. 7, b. 2043a, l. 18.

⁹ L. Hass, „Pokolenia inteligencji Królestwa Polskiego“, t. LXV, z. 2, – *Przegląd historyczny*, 1974, s. 306.

¹⁰ T. Kowalik, H. Holda-Rózewicz, *Ludwik Krzywicki*, Warszawa, 1976, s. 26.

¹¹ T. Vrublevskio 1883 m. sausio 31 d. laiškas tėvams, LMAB, f. 7, b. 2045a, l. 100.

¹² T. K. [T. Vrublevskis], „Walery Wróblewski“, *Przełom*, 1918, nr. 3.

¹³ „Dziennik Tadeusza Wróblewskiego...“, l. 1, 2.

¹⁴ Ibid., l. 38.

¹⁵ Ibid., l. 33, 59, 92.

biausių savo etinių nuostatų – toleranciją. Šiuo požiūriu įdomus vienas jo pokalbis su motina 1862 metų gegužės mėnesį. Tadui paklausus, ar visus reikia mylėti, pavyzdžiui, ir rusus, motina atsakiusi, kad reikia mylėti visus, net ir tuos, kurie mums yra padarę ką nors bloga¹⁶. Aišku, E. Vrublevska grindžia šią nuostatą krikščioniška morale, tačiau toks etinis principas, kaip matysime iš laiško broliui Augustinui, nesvetimas ir pačiam T. Vrublevskui:

„Aš asmeniškai pažįstu daugelį žmonių, kurių kitokios pažiūros nei mano, tačiau galiu ir turėti juos gerbti, kadangi moralė priklauso ne nuo pačių įsitikinimų, bet nuo jų taikymo“¹⁷.

Būsimam inteligentui jaunystės išgyvenimai yra kur kas svarbesni nei, pavyzdžiui, valstiečių vaikui, kuris vargu ar apskritai XIX a. išgyveno tokį psichologinį amžiaus tarpsnį. Jau anksčiau minėtas T. Vrublevskio bendraamžis L. Kžyvickis savo prisiminimuose konstatavo, jog kertinės jo pasaulėžiūros nuostatos susiformavo gimnazijos suole¹⁸. Panašiai atsitiko ir T. Vrublevskui. Pradžioje jis rodėsi esąs labai tingus ir įnoringas vaikas. Kai Tadui buvo dešimt metų, motina net buvo puolusi į nevilgtį. Lūžis įvyko gimnazijoje. Oficialioje švietimo sistemoje vyravusi rusifikacijos atmosfera vertė jaunimą ieškoti kitų kelių atrasti gyvenimo nuostatoms. Štai ir T. Vrublevskis 1883 metais pataria motinai kuo ilgiau neleisti brolio į gimnaziją, nes ši gali išugdyti tik susvetimėjimą¹⁹. Todėl nenuostabu, kad besimokydamas gimnazijoje T. Vrublevskis palaikė ryšius su čia veikusiu slaptu revoliuciniu būreliu, kurio nariai, be kita ko, vertė ir revoliucinę literatūrą iš vokiečių bei prancūzų kalbų. Bet stipriausiai Vilniaus gimnazistus veikė Rusijos opozicinė mintis. Žinoma, kad T. Vrublevskis tuo metu skaitė Nikolajaus Černyševskio, Visariono Belinskio, Nikolajaus Dobroliubovo veikalus²⁰. Iš Rusijos pasklidusi revoliucinė mintis paliko gilų pėdsaką T. Vrublevskio pasaulėžiūroje.

II. Inteligentas

Ir Lenkijos, ir Lietuvos istorikų darbuose gana plačiai aptarti inteligentijos, kaip socialinės grupės ar socialinio-etinio elito, atsiradimo, funkcijų, etinių ar politinių nuostatų ir kiti klausimai. O šiame skyriuje norėtume pažvelgti į T. Vrublevskį, kaip į būdingą to meto inteligentą.

Jau minėjome, kad T. Vrublevskio vertybių hierarchijoje svarbi vieta tenka moralei. Jis nuolat pabrėžia, kad moraliu žmogumi laikytinas tas, kuris elgiasi pagal savo sąžinę. Aukščiausio imperatyvo perkėlimas iš transcendencijos – Dievo į žmogaus vidų – sąžinę būdingas daliai to lai-

kotarpio inteligentų. Kaip tik tuo metu Lenkijoje pastebima naujo inteligento tipo – radikalo formavimosi pradžia. Tai buvo ir pirmoji laisvamanių banga. Tiesa, daugelis jų vėliau grįžo į tikėjimą. Šie lūžiai ryškūs ir T. Vrublevskio biografijoje. Emilijos Vrublevskos įrašai dienoraštyje liudija, kad Tadeui baigus gimnaziją ji patyrė rimtą smūgį, kai suprato, kad nepavyko išauklėti sūnaus pavyzdingu kataliku²¹. Tačiau jau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje aptinkame daug požymių, rodančių, kad T. Vrublevskis koregavo šią nuostatą. Hipotetiškai galime tvirtinti, kad jis XIX a. pabaigoje bandė įstoti į jėzuitų ordiną, vėliau aktyviai bendradarbiavo su Vilniaus vyskupais, palaikė ryšius su turbūt pagrindiniu katalikiškojo modernizmo propaguoju tarpukario Lenkijoje Marianu Zdziechovskiu (Marijanu Zdziechovskiu) ir t. t.

Tačiau grįžkime į jaunystės metus. Tuo tarpsniu T. Vrublevskis dažnai mąsto apie skolą. Laikas, praleistas gimnazijoje, vėliau Peterburge, Medicinos-chirurgijos Akademijoje, vertė kelti sau klausimą – kokia kaina jis gali siekti žinių? Atsakymas rodėsi nesunkiai randamas. Pavergta liaudis savo kasdieniniu triūsu sudarė jiems, inteligentams, galimybę gauti išsilavinimą. Todėl inteligentas turi panaudoti savo žinias ir sugebėjimus skola gražinti²². Čia galime išvelgti ir Rusijos narodnikų ideologijos įtaką. Skolos gražinimo reikalas koreguoja ir profesijos pasirinkimą. Pradžioje jis ketino sekti tėvo pėdomis ir pasirinko mediko specialybę. Tačiau laikas, praleistas kalėjime ir tremtyje, pakeitė šį nusistatymą. Nors ir karštai motinos atkalbinėjamas, jis tvirtai nusprendžia studijuoti teisę. Tokį pasirinkimą T. Vrublevskis argumentuoja tuo, kad tik teisės fakultete dėstomi visuomenės mokslai, taip pat teisės studijos jam leis vėliau gilintis į lenkų visuomenės žemutinių sluoksnių teisinius ir turtinius santykius, leis ginti tuos visuomenės sluoksnius, nes patys jie neišsilavinę ir negali pasirūpinti savo interesais²³. Šis pasirinkimas didžia dalimi ir nulėmė tolesnį T. Vrublevskio likimą.

Beje, T. Vrublevskio apmąstymuose randame visus tuos elementus, kurie būdingi to meto lenkų periodikoje aprašomam inteligento tipui:

¹⁶Ibid., l. 45.

¹⁷T. Vrublevskio 1882 m. liepos 19 d. laiškas A. Vrublevskiiui, LMAB, f. 7, b. 2045b, l. 13.

¹⁸L. Krzywicki, *Wspomnienia*, t. 2, Warszawa, 1958, s. 37.

¹⁹T. Vrublevskio 1883 m. vasario 28 d. laiškas tėvams, LMAB, f. 7, b. 2045a, l. 105.

²⁰V. Abramavičius, op. cit., p. 5–6.

²¹„Dziennik Tadeusza Wróblewskiego...“, l. 96.

²²T. Vrublevskio 1878 m. rugsėjo 6 d. laiškas tėvams, LMAB, f. 7, b. 2045a, l. 105.

²³T. Vrublevskio 1882 m. vasario 22 d. laiškas tėvams, ibid., l. 31.

darbo kultas, profesinio lygio kėlimas, mažų darbų vertės išaukštinimas ir t. t.²⁴. Ir dar vieną bendrą bruožą T. Vrublevskis turėjo su savo meto inteligentais – indiferentiškas, o kartais net ir neigiamas požiūris į materialinių vertybių kaupimą. Ši nuostata ryški ir T. Vrublevskio laiškuose broliui Augustinui: „Išugdyk savyje jausmą, kad tik tiek turi teisę į materialines vertybes, kiek tau jos gali patarnauti visuomeniniame darbe“²⁵. Esmė buvo ne tik ta, kad inteligentija vargiai rasdavo pragyvenimo šaltinių. T. Vrublevskis, dirbdamas advokatu, turėjo gerą reputaciją ir neblogai užsidirbdavo. Tačiau didelė dalis jo lėšų nueidavo knygoms pirkti, įvairiems labdaros ar visuomeniniams reikalams. Tiesiog inteligentas neturėjo teisės gyventi geriau nei tie, kurių interesus jis gynė.

Tokie moraliniai imperatyvai formavo ir atitinkamą požiūrį į šeimos sukūrimą. Politinės represijos, sunkios materialinės sąlygos, neaiški ateities perspektyva kūrė nepalankias sąlygas šeimyniniam gyvenimui. Be to, šeima kartu reiškė ir naujas pareigas. Tuo tapu T. Vrublevskis mano, kad jo pašaukimas – tarnauti visuomenei²⁶. Tai nereiškia, kad iš viso atmeta laimingų, arba, kaip T. Vrublevskis sako, moralinių, vedybų galimybę. Tik tada neturi būti savanaudiško intereso ar vien kūniškos meilės, o vedybos moralios tada, kai paremtos abipuse meile²⁷. Tačiau tai buvo jau XIX amžiaus antroji pusė – psichologizmo ir individualizmo amžius. XIX a. pirmojoje pusėje inteligentui, dar veikianam feodalinės kultūros, viengungystė nebuvo jokia tragedija, o XIX a. antrojoje pusėje šis klausimas įgauna visai kitą atspalvį. Kaip jau pažymėta mūsų istoriografijoje, tuo metu „aptariama asmeninio gyvenimo problema darėsi vis svarbesnė, vienatvės ir susvetimėjimo pojūtis vis aštresnis“²⁸. Mokslas Peterburge ir Varšuvoje, kalėjimas ir tremtis, vėliau vėl studijos Peterburge, ir visą laiką toli nuo giminių – aišku, kad tai koregavo ir T. Vrublevskio požiūrį į šeimyninį gyvenimą. Kol buvo gyvi tėvai, jis nesijautė toks vienišas, tačiau mirus motinai T. Vrublevskis jau pradeda galvoti apie vedybas²⁹. Vesti jam taip ir nepavyko, tačiau vienišumo jis stengėsi visaip išvengti. Garsiojo leitenanto Šmidto sūnaus globojimą taip pat būtų galima bent jau iš dalies aiškinti šitaip susiklosčiusiu T. Vrublevskio asmeniniu gyvenimu.

III. LDK pilietis

T. Vrublevskio pasirinkta profesija ir darbo pobūdis kelia nemažai sunkumų, kai ketinama rekonstruoti jo politinės minties raidą, nes esama nedaug rašytų ir skelbtų darbų, o ir juose dažniausiai nagrinėjami tam tikri teisiniai vieno ar kito dalyko aspektai arba perteikiamos kitų autorių mintys. Juk ir situacija buvo palankesnė idėjoms reikšti žodžiu. Šioje

straipsnio dalyje ir mėginsime rekonstruoti T. Vrublevskio politinės minties evoliuciją.

1. Nuskriaustųjų pusėje

Klausimas, kokios visuomenės ar jos dalies interesai, T. Vrublevskio manymu, yra pirmaeiliai, svarbiausias jo politinės minties evoliucijoje. Būtent čia didžia dalimi glūdi T. Vrublevskio politinės veiklos paaiškinimas.

Pirmojo etapo (iki 1890 m.) pagrindinis šaltinis yra iš tremties bei kalėjimo rašyti laišakai tėvams ir broliui Augustinui. Čia nerandame detalaus pažiūrų išdėstymo, tačiau epistolinė medžiaga šiuo atveju yra ne mažiau vertinga, nes autorius dažnai atvirai ir emociškai dėsto savo nuomonę įvairiais, taip pat ir politinio gyvenimo klausimais (tik tremties pradžioje laišakai buvo tikrinami). Be to, kalėjimas ir tremtis sudarė gerą galimybę apmąstyti savo poziciją.

T. Vrublevskio laiškuose pirmiausia dėmesį patraukia, nors ir retai, bet vis dėlto pasitaikančios užuominos, kad ta visuomenės dalis, kurios interesus pirmiausia reikia ginti, yra žemutiniai socialiniai sluoksniai³⁰. Taigi dominuoja socialinis faktorius. Galima prisiminti, kad būtent tai ir nulėmė profesijos pasirinkimą. Matyt, tuo ir paaiškintinas T. Vrublevskio domėjimasis jaunystėje socialistinėmis idėjomis. Tačiau šie dalykai neužgožia kito didelio rūpesčio – Tėvynės likimo. Nors T. Vrublevskis 1880 m. spalio 28 d. laiške tėvams teigia, kad kentėti jį išmokiusi Lenkija³¹, tačiau, kaip matyti iš kitų laiškų, greičiausiai čia kalbama apie bendrą Lietuvos-Lenkijos valstybę, kuri jam buvo nedaloma³². Po tremties apsi stojus Peterburge T. Vrublevskio apmąstymuose randasi naujų elementų. Galbūt vienišumas, kurį jis nuolat jautė tarp bendraamžių, gal Tėvy-

²⁴Ibid.; R. Czepulis-Rastenis, „Wzór osobowy inteligenta polskiego w świetle wspomnień pośmiertnych (1863–1872)“, – *Inteligencja Polska pod zaborami*, Warszawa, 1978, s. 165, 167 ir kt.

²⁵T. Vrublevskio 1882 m. rugsėjo 11 d. laiškas A. Vrublevskiui, LMAB, f. 7, b. 2045b, l. 16.

²⁶T. Vrublevskio 1882 m. kovo 27 d. laiškas tėvams, *ibid.*, b. 2045a, l. 38–39.

²⁷T. Vrublevskio 1882 m. rugsėjo 27 d. laiškas tėvams, *ibid.*, l. 72.

²⁸E. Aleksandravičius, *Prieš aušrą: jaunieji Daukanto bičiuliai*, Vilnius, 1990, p. 166.

²⁹T. Vrublevskio 1887[?] m. vasario 9 d. [?] laiškas A. Vrublevskiui, LMAB, f. 7, b. 2002, l. 4.

³⁰T. Vrublevskio 1882 m. vasario 8 d. laiškas tėvams, *ibid.*, b. 2045a, l. 29 ir kt.

³¹T. Vrublevskio 1880 m. spalio 28 d. laiškas tėvams, *ibid.*, b. 2043a, l. 18.

³²T. Vrublevskio 1882 m. vasario 14 d. laiškas A. Vrublevskiui, *ibid.*, b. 2045b, l. 5 ir kt.

nės ilgesys, gal teisės istorijos studijos, o gal viskas iš karto privertė susimąstyti apie sąsają – jo ir tolimų protėvių. 1886 m. jis net pareiškia, kad tai yra kertinis jo pasaulėžiūros akmuo³³. Šis istorinės savimonės sureikšminimas nėra išskirtinis tautinių atgimimų epochoje.

T. Vrublevskio pažiūrose jokių būdu negalima išvelgti to kosmopolitizmo, kurį propagavo dalis to meto socialistų. Sakytume, net priešingai – jis gina tą patį socialistinį judėjimą nuo, T. Vrublevskio nuomone, nepagrįstai jam prikišamo kosmopolitizmo³⁴. O ir laikraščių, kurių T. Vrublevskis prašo jam atsiųsti į Tobolską, vienas pagrindinių pasirinkimo kriterijų – tautinių interesų gynimas, kuris suvokiamas kaip priešstata servilistinėms nuotaikoms. Bet tautinių interesų gynimas, T. Vrublevskio nuomone, neturi peraugti į tautinį egoizmą, kuris, pavyzdžiui, būdingas laikraščiui „Gazeta Polska“³⁵ ir kuris neleidžia reikiamai atsižvelgti į kitų pavergtų tautų interesus. Tikėtina, kad palankaus požiūrio į kitų tautų siekius formavimuisi turėjo įtakos ir įvairiautė tremtinių sudėtis.

Viename iš to meto laišku T. Vrublevskis pavadino save lietuviu³⁶ tačiau tai buvo greičiau ne tautinės, bet regioninės savimonės išraiška. Nors T. Vrublevskis augo lenkiškai kalbančios kultūros apsuptyje, bet buvo pramokęs ir lietuvių kalbos. 1882 m. T. Vrublevskis prašo jam atsiųsti Kristijono Donelaičio poeziją ir kelias Petro Vileišio brošiūras tam, kad nepamirštų „tiek, kiek jau yra išmokęs žemaitiškai“³⁷. Beje, ir Donelaičio kūrybą jis vadina „žemaitiška poezija“.

1890–1905 m. laikotarpis laikytinas svarbiausiu T. Vrublevskio politinės minties evoliucijoje, nes būtent 1905-ieji metai laikomi Krašto koncepcijos gimimo data. Tačiau kaip tik šis laikotarpis skurdžiausias šaltinių.

1905 m. revoliucijos laikotarpiu T. Vrublevskį jau matome krajovcų būryje. Taigi lūžis įvyko ties amžių sandūra. Tad kas paskatino T. Vrublevskį užimti tokią poziciją? Svarbiausias veiksnys neabejotinai buvo gudų, o dar labiau – lietuvių tautinis sąjūdis. Kaip tik tuo metu suaktyvėjo T. Vrublevskio ryšiai su lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjais. Nuo 1898 m. T. Vrublevskio padėjėju dirbo Jonas Vileišis. Iš pastarojo prisiminimų aiškėja, kad ir daugiau lietuvių visuomenės veikėjų kontaktavo su advokatu³⁸. 1904 m. Povilą Višinskį teisme gynė T. Vrublevskis. Ir kitą krajovcą – Mykolą Römerį ryšiai su lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjais, tik jau Paryžiuje, pastūmėjo Krašto koncepcijos link³⁹.

Nuo 1905 m. tautinės problemos tampa pagrindiniu T. Vrublevskio rūpesčiu. Jis siekia prisidėti prie taikios trijų LDK etnokultūrinių bendrijų – lietuvių, lenkų ir gudų koegzistencijos⁴⁰. Tokia pozicija buvo būdinga visiems krajovcams, tačiau T. Vrublevskis turėjo specifinį požiūrį į LDK lenkus. „Przegląd Wileński“ redaktorius L. Abramovičius LDK len-

kus traktavo kaip etnokultūrinę bendriją, besiskiriančią nuo etninės Lenkijos lenkų, o T. Vrublevskis visus lenkus laikė vienu etnokultūriniu vienetu⁴¹. Šią jo nuostatą smulkiau pakomentuosime vėliau. Su tuo susijęs ir kitoks tautos sampratos traktavimas. Tautinei savimonei, arba subjektyviam faktoriui, jis teikė prioritetą prieš objektyviusius – istorinį, geografinį, kultūrinį ir t. t. Nors pastarųjų taip pat neeliminavo. Ši tema dažna T. Vrublevskio ir L. Abramovičiaus ginčuose. „Przegląd Wileński“ redaktoriaus nuomone, objektyvūs faktoriai turi didelę reikšmę. Ši nuostata nuosekliai išplaukė iš visos L. Abramovičiaus koncepcijos. Mat pripažinus geografinio, o ypač istorinio faktoriaus svarbą, darosi akivaizdus LDK, kaip politinio vieneto, atskirumas. Tai ir yra pagrindas LDK lenkų etnokultūriniam atskirumui akcentuoti. Tuo tarpu T. Vrublevskio pozicija yra sunkiau interpretuojama. Svarbi čia yra ta aplinkybė, kad pagrindiniai Krašto koncepcijos oponentai buvo nacionalistai (nesvarbu, kuriai tautai jie atstovautų), kurie taip pat į pirmą vietą kėlė objektyvius faktorius. Tik čia pirmiausia buvo akcentuojama kalba, papročiai ir pan. Krajovcai bandė parodyti šių faktorių laikinumą palyginti su amžiniais (istoriniu, geografiniu)*⁴³. Tačiau krajovcams nepavyko kiek plačiau paskleisti savo idėjų. Todėl T. Vrublevskio pastangos argumentuoti savo poziciją kitomis kategorijomis gali būti traktuotinos kaip rimtesnės atsvaros nacionalistams paieškos. Juk tautinės savimonės, kaip svarbiausio tautą apibrėžiančio faktoriaus, akcentavimas iškelia į pirmą vietą kiekvieno žmogaus individualų apsisprendimą. O tai, pasikeitus politinei konjunktūrai, gali suteikti progą ir Krašto koncepcijai įgyvendinti. Galėjo turėti įtakos tokiai T. Vrublevskio pozicijai ir jo prieraiša prie Lenkijos.

³³T. Vrublevskio 1886 m. rugsėjo 8 d. laiškas tėvams, *ibid.*, b. 2046, l. 46.

³⁴T. Vrublevskio 1882 m. gruodžio 7 d. laiškas tėvams, *ibid.*, b. 2045a, l. 86.

³⁵T. Vrublevskio 1882 m. kovo 12 d. laiškas tėvams, *ibid.*, l. 34.

³⁶T. Vrublevskio 1883 m. kovo 16 d. laiškas tėvams, *ibid.*, l. 109.

³⁷T. Vrublevskio 1882 m. kovo 29 d. laiškas tėvams, *ibid.*, b. 2043a, l. 32–33.

³⁸J. Vileišis, „Advokato Vrublevskio atminčiai“, *LMAB*, f. 12, b. 2528, l. 2–3.

³⁹M. Römeris, „Prisiminimai. 1903–1905 metai“, *VUB*, f. 75, b. 10, l. 5.

⁴⁰T. S. Wróblewski, *Sejmy prowincjonalne i obrona praw mniejszości*, Kijów, 1906, s. 11.

⁴¹„Przemówienie“, red. L. Abramowicza.

⁴²*Ibid.*; T. Wróblewski, *Naród i samookreślenie narodowie*, Wilno, 1919, s. 4.

*Krajovcai bandė grįsti savo poziciją objektyviais faktoriais, tačiau ateityje, jų manymu, ne mažiau svarbus ir pilietinis kiekvieno individo apsisprendimas. Neneigė subjektyvaus faktoriaus reikšmės ir nacionalistai, tik jiems tai buvo mažiau svarbu.

⁴³„Kraj i naród“ (vedamasis), *Przegląd Wileński*, 1923, nr. 1–2, s. 1–2 ir kt.

Krašto koncepcijos propagavimas netrukė jam būti ir Lenkijos patriotu. Pavyzdžiui, leitenanto Piotro Šmidto teisme jis buvo paklaustas, kodėl ėmėsi ginti rusų revoliucionierių. Į tai advokatas atsakė: „Į žinią apie kovą už laisvę ir teisingumą Lenkija visada atsakydavo: *Esu*. Taip pat ir mano buvimas čia tegu būna tuo *Esu*“⁴⁴. Galbūt savimonės akcentavimas turėjo padėti T. Vrublevskiui prisitaikyti prie šio dualizmo. Galėjo tokią T. Vrublevskio nuostatą sąlygoti ir laiške Nikolajui Baženovui pareikšta viltis, kad jis tiki „vieningos europinės kultūros ateitimi“⁴⁵. Tokiu atveju greta tautiškumo ir pilietiško atsiranda nauja vertybė – europietiškas. L. Abramovičiaus ir daugelio kitų krajovcų akcentuoti istorinis ir geografinis faktoriai turi aiškia pastovumo dimensiją ir vargu ar kuria prielaidas Europai vienyti. Tuo tarpu savimonė pasižymi nuolatine dinamika.

Nei Pirmasis pasaulinis karas, nei jo padariniai nepakeitė T. Vrublevskio pozicijos šiuo klausimu.

2. Krašto koncepcijos link

Nėra aišku, kokią ateities viziją T. Vrublevskis turėjo iki 1905 m. Bendradarbiavimas su lenkų socialistais rodytų, kad jis domėjosi šia ideologija. Tačiau nėra jokio pagrindo teigti, kad būtų tapęs jos adeptu. Susidomėjimą socialistinėmis idėjomis iš dalies galėtume aiškinti, pasak L. Kžyvickio, „jausmine jaunystės maišto“ išraiška⁴⁶.

Apie 1905 m. susiformavusi krajovcų idėjinė-politinė kryptis siekė visų buvusios LDK žemių gyventojų konsolidacijos pilietiniu pagrindu. Kaip jau minėta, net ir idėjiniu-politiniu požiūriu tarp jų nebuvo vienybės. Taigi ir T. Vrublevskio Krašto koncepcija turėjo savų ypatumų. Išsamiai jis savo programą išdėstė 1919 m. išleistoje brošiūroje „Tauta ir tautinis apsisprendimas“⁴⁷. Pradžioje yra pateikiama retrospektyvinė šios programos apžvalga. Toliau T. Vrublevskis siūlo tautinių prieštaravimų sprendimo mechanizmą. Tautinių valstybių sukūrimas neišspręs šių reikalų, nes neįmanoma visus tautos narius sujungti į vieną valstybę. Išėitį jis mato tautinių korporacijų kūrime, t. y. tos ar kitos tautos individai telkiasi į korporacijas, kurios kultūros, švietimo ir panašius klausimus tvarko autonomiškai. Jei kur nors kompaktiškai gyvenama vienos tautos, tada politinė valdžia atlieka ir tas funkcijas, kurios priklauso tautinei korporacijai. Ginčytinų teritorijų klausimai turi būti sprendžiami referendumo keliu. Tautinių korporacijų idėją T. Vrublevskis propagavo jau 1905 m. revoliucijos laikotarpiu⁴⁸. Šią idėją jis pasiskolino iš austromarksistų Otto Bauerio (Oto Bauerio), Karlo Rennerio (Karlo Renerio) ir kt. Austrijos socialdemokratų tautinių korporacijų idėją suformavo

pačioje XIX a. pabaigoje, tačiau prieš Pirmąjį pasaulinį karą ši programa nebebuvo tokia patraukli⁴⁹. Šiuose T. Vrublevskio svarstymuose nenurodoma konkreti teritorija, kurioje galėtų būti taikomas šis principas. Tai galėtų reikšti, kad tautinių korporacijų kūrimas turėtų tapti universalia priemone spręsti tautines problemas. Vis dėlto advokatui labiausiai rūpi buvusių LDK žemių likimas. Teritorinė-kultūrinė autonomija nebūtų išnarpliojusi čia susipynusių tautinių prieštaravimų. Likūtų Vilniaus, kurį ir lietuviai, ir lenkai, ir gudai laikė savu, problema. Pasitelkęs ne teritorinį, bet personalinį principą, advokatas mėgino ieškoti išeities. Tada Vilnius taptų politiniu valstybės centru, o visos etnokultūrinės bendrijos galėtų savarankiškai tvarkyti kultūrinius ir švietimo reikalus. Ir lietuviams, ir gudams LDK sukūrimas būtų priimtinas, nes tautinių korporacijų principas turėtų juos apsaugoti nuo polonizacijos, kurios grėsmę jie matė įvairiuose LDK projektuose.

Šis projektas gal neatrodys tiek utopiškas, jei pabandytume jį palyginti su nacionalistų ir krajovcų siūlomais modeliais. Nacionalistai siūlė kurti valstybę, kurios pagrindinis (vienintelis) komponentas būtų kultūriniu narių bendrumu besiremianti tauta (t. y. tai, ką vokiečiai vadina *Kulturnation*). O krajovcai siūlo pilietiniu pagrindu besiremiančios valstybės modelį (*Staatsnation*). T. Vrublevskis pasisako už šių dviejų koncepcijų sintezę: yra ir kultūriniu bendrumu besiremianti institucija (tautinė korporacija), ir pilietinis-politinis tautos modelis (LDK). Tai būtų lyg tarpinis variantas ir kompromiso pagrindas.

Kartu korporatyvinė idėja koreguoja valstybės reikšmę. T. Vrublevskis apskritai „jokio valstybingumo nelaikė kultu, jam valstybinė organizacija nebuvo savitiksliis dalykas, tai tik pereinamoji bendro sueiginio gyvenimo norma kartu su kitomis visuomeninių organizacijų formomis“⁵⁰. Jau ketvirtajame dešimtmetyje panašios nuostatos valstybės atžvilgiu laikėsi ir M. Römeris. Jisai siūlė šitaip spręsti tautinius konfliktus: kurti Paneuropą, kuri turėtų būti

⁴⁴Z. Ponarski, op. cit., s. 59.

⁴⁵T. Vrublevskio 1910 m. gegužės 15 d. [?] laiškas N. Baženovui, LMAB, f. 7, b. 983, l. 3.

⁴⁶L. Hass, op. cit., s. 307.

⁴⁷T. Wróblewski, *Naród i samookreślenie narodowie*, s. 4.

⁴⁸T. S. Wróblewski, *Sejmy prowincjonalne*, s. 6 ir kt.

⁴⁹F. Zwitter, *Les problemes nationaux dans la monarchie des Habsbourg*, Beograd, 1960, p. 132–135.

⁵⁰„Przemówienie“, red. L. Abramowicza.

„vieninga unitarinė Europos teritorinė (visos ar ne visos Europos teritorijos – tai kitas klausimas) valstybė ir kartu kaip federacija ne teritoriškai nacionalinių valstybių, bet personalinių (tautinių) junginių: organizuotų autonominių tautų, jų korporatyvinių sindikatų. Visos grynai teritorinės valstybės funkcijos būtų perleistos unitarinei vieningai, teritorinei ir nacionalinei Paneuropos valstybei, o visos kultūrinės-viešosios funkcijos būtų rezervuotos paritetiniams federacijos nariams – sindikalizuotiems tautiniams junginiams“⁵¹.

Tačiau grįžkime prie T. Vrublevskio. Turint minty jo puoselėtas tautinių korporacijų bei bendros europinės kultūros idėjas, galima paaiškinti, kodėl jis nenorėjo pripažinti LDK lenkų etnokultūrinio savitumo. Juk vieningoje Europoje, tokioje, kokioje ją įsivaizdavo T. Vrublevskis ar M. Römeris, neturėtų likti valstybinių sienų, tad T. Vrublevskiui nebereikės spręsti dilemos – meilė Lenkijai ar meilė istorinei Lietuvai.

Tokią T. Vrublevskis turėjo ateities viziją, tačiau jis nebuvo praradęs ir realybės pojūčio. Idealaus varianto įgyvendinimas buvo atidedamas tolesnei ateičiai, o visuomeninėje veikloje jis pasisakydavo už moderniosios LDK kūrimą. Šiek tiek ši pozicija buvo pakoreguota Pirmojo pasaulinio karo metais. 1918 m. laiške L. Abramovičiui T. Vrublevskis teigia, jog geriausia išeitis yra federacija „nuo Revelio (Tartu) iki Odesos“, kuri apimtų ir Lenkiją, duodama jai išėjimą prie dviejų jūrų⁵². Tačiau advokatas aiškiai suvokė, kad iš priespaudos išsivadavusios tautos siekia savojo valstybingumo ir bet kokia federalistinė koncepcija joms rodosi nepriklausomybės suvaržymu. Tačiau, T. Vrublevskio nuomone, moderniųjų valstybių plėtotė neišvengiamai atves į federacinę santvarką. Ir tai visiškai neprieštarauja tautinių valstybių egzistavimui. Beje, ir po karo advokatas aiškiai pasisako už federaciją „tarp Suomijos įlankos ir Juodosios bei Adrijos jūrų“⁵³. Prisiminus T. Vrublevskio tikėjimą „bendra europinės kultūros ateitimi“ paaiškėja, kad federacijos rėmų išplėtimas (nuo buvusių LDK žemių iki valstybės tarp Baltijos ir Juodosios jūrų) nerodo jokie esminio pokyčio T. Vrublevskio koncepcijoje.

Tačiau ne tik tautinių santykių ar teisinių problemų aptarimas būdingas T. Vrublevskio LDK vizijai. Pasak Elenos Römer-Ochenkovskos (Helena Römer-Ochenkowska), T. Vrublevskis įsivaizdavo vėl atgijusią LDK ir Lenkijos sąjungą kaip teisingumo išikūnijimą, traukiantį prie savęs „kilnumu ir dvasios jėga“⁵⁴. Advokatas suprato, kad jo idealas bus įgyvendintas tik tada, kai šūkis „lygūs su lygiais“ įeis į „tautų kūną ir kraują“⁵⁵. Tai aiškiai rodė, kad jam buvo nesvetima mintis apie radikalų visuomenės moralės atnaujinimo būtinumą.

3. Darbas prie tautos pagrindų

Pasirinkdamas veikimo metodus T. Vrublevskis turėjo galvoje tiek savo puoselėjamą Europos viziją, tiek visuomeninio ir politinio gyvenimo realybę. Šį pasirinkimą taip pat sąlygojo požiūris į tuometinę visuomenės būklę. Taigi jaunystėje matome to, kas „buržuaziška ir bajoriška“, neigiamą vertinimą⁵⁶. Aišku, kad turimas minty ne apskritai neigiamas šių socialinių sluoksnių vertinimas, bet tuometinės jų vertybės bei elgsena. Po suėmimo sužinojęs, kad ne tik caro policija, bet ir vadinamoji „padorioji visuomenė“ daro įvairius nemalonumus tėvams, T. Vrublevskis jiems rašo:

„Kokia negarbė žiliems plaukams tų tėvų, kurie savo vaikų ne tik neparuošė visuomeniniam darbui, bet dar puoselėja juose egoizmo jausmus, šitaip tiesiogiai ir netiesiogiai prisidedami prie visuomenės oraganizmo nuskurdimo“⁵⁷.

Tačiau pats T. Vrublevskis buvo šios visuomenės dalis, todėl, pavyzdžiui, ir jo veiklos metodų ištakų reikia ieškoti toje visuomeninėje situacijoje, kuri susiklostė po 1863 m. sukilimo. T. Vrublevskio jaunystė prabėgo tuo metu, kai pozityvistinė darbo prie pagrindų (praca u podstaw) koncepcija vyravo lenkų visuomenėje. Represijų ir persekiojimų atmosferoje buvo atsisakoma revoliucinės, konspiracinės veiklos ir visos jėgos sutelkiamos darbui švietimo, kultūros srityse, taip pat buvo deklaruojamas lojalumas carizmui. Devintojo dešimtmečio pradžioje T. Vrublevskis nedviprasmiškai pasisako už ramų ir ilgą darbą „prie tautos pagrindų“⁵⁸. Tačiau aišku, kad nebūta visiško pozityvistinės programos perėmimo. Nauja karta nenorėjo taikytis nei su esama valdžia, nei su vyresniųjų

⁵¹ M. Römeris, „Nacionalizmas ir valstybė“, *Kultūra*, 1932, nr. 6–7, p. 327.

⁵² „Credo polityczne T. Wróblewskiego“, *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 13, s. 5.

⁵³ Juodvarnis [T. Wróblewski], *Uwagi o projekcie p. Hymansa*, Wilno, 1921, s. 35.

⁵⁴ Hel. Röm. [E. Römer], „Śp. Tadeusz-Stanisław Wróblewski“, *Kurjer Wileński*, nr. 153; Hel. Römer, „Wspomnienie o Ś. p. Tadeuszu Wróblewskim“, *Kurjer Wileński*, 1931, nr. 249.

⁵⁵ Juodvarnis [T. Wróblewski], *Uwagi o projekcie p. Hymansa*, s. 36.

⁵⁶ T. Vrublevskio 1882 m. gruodžio 7 d. laiškas tėvams, LMAB, f. 7, b. 2045a, l. 86, 87 ir kt.

⁵⁷ V. Abramavičius, op. cit., p. 8.

⁵⁸ T. Vrublevskio 1881 m. gruodžio 27 d. laiškas A. Vrublevskiui, LMAB, f. 7, b. 2045b, l. 1–2.

susitaikėliškumu. Be to, greit pasirodė, kad sugriuvo ir pozityvistų socialinės-ekonominės koncepcijos. Jaunoji karta ypač kritikavo pozityvistų teiginį, kad atskiro individo turėjimas pakels ir tautos gerovę⁵⁹. Vis dėlto iš pozityvizmo T. Vrublevskis perėmė pagrindinį savo veiklos principą – tik per visos visuomenės švietimą, jos kultūrinio ir moralinio lygio kėlimą galimi esminiai pokyčiai.

Ir vėliau advokatas bandė derinti dalyvavimą politinėse akcijose, turinčiose konkrečius, trumpalaikius tikslus, su ilgo darbo reikalaujančiu visapusišku visuomenės atsinaujinimu. Taigi 1890–1905 m. laikotarpiu jis aktyviai dalyvavo įvairių švietimo organizacijų veikloje, skaitė Lenkijos istorijos, valstybinės teisės, literatūros paskaitas slaptuose kursuose⁶⁰.

Nuo 1905 m., kai pagrindiniu T. Vrublevskio rūpesčiu tapo tautinių konfliktų sprendimas, jis vis dažniau kritikuoja lenkų visuomenę. Vilniaus lenkai jam atsilygina tuo pačiu⁶¹. Advokatas negalėjo taikstyti su nacionalistinių nuotaikų augimu lenkų visuomenėje. Rezervuotai T. Vrublevskis žiūrėjo į žydus, tarp kurių matė sionizmo įsigalėjimą, kas atvedė juos prie beveik visiško sąsajų su kitais krašto gyventojais praradimo⁶². T. Vrublevskis nesitikėjo greitų šios srities permainų. Todėl, nors ir dalyvaudavo įvairiose politinėse akcijose, bet iš jų nelaukė didelės naudos. Ši T. Vrublevskio nuostata iš dalies galėtų paaiškinti ir jo nesutarimus su M. Römeriu. Šis 1911 m. dienoraštyje rašė: „Kiekvienas pradeda apibrėžti savo veiklos vietą ir aplinką“⁶³. Šita citata įdomi tuo, kad tokią poziciją M. Römeris išdėsto kaip priešpriešą, jo nuomone, destruktiviai T. Vrublevskio veiklai. Net ir reziumuodamas savo veiklą Pirmojo pasaulinio karo metais, T. Vrublevskis laiške L. Abramovičiui rašė, kad karo metu jis laikėsi toliau „nuo aktyvios politikos“, nes lenkų visuomenės daugumos veikla sunkiai derinosi su krašto interesais. Jis apskritai pasisakė prieš tokią politiką, kuri duoda greitus, bet laikinus rezultatus⁶⁴.

Ir paskutiniaisiais gyvenimo metais T. Vrublevskis neatsisakė minties, kad būtent švietimo sklaida ir pilietinio bei politinio sąmoningumo kėlimas atves į taikią visų krašto etnokultūrinių bendrijų koegzistenciją⁶⁵.

4. Tadas Vrublevskis – politikas

Nors mus daugiau domina T. Vrublevskio veikla po 1905 m. revoliucijos, tačiau keletą epizodų iš ankstesnio periodo taip pat reikėtų paminėti. Varšuvoje jis palaikė ryšius su „Proletariat“ grupe ir kartu su keliais jos nariais buvo suimtas. Pasak L. Kžyvickio, T. Vrublevskis atsitiktinai atsidūrė teisiamųjų suole, nes agitacinėje veikloje arba nedalyvavo visai, arba dalyvavo tik epizodiškai. Tiesiog iš smalsumo ateidavo į susirin-

kimus ir vieno jų metu kartu su „Proletariat“ veikėjais buvo suimtas⁶⁶. Aleksandro Lednickio (Aleksandr Lednicki) tvirtinimu, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje T. Vrublevskis dalyvavo anarchistų kongresuose Ispanijoje ir Prancūzijoje. Paminėtina ir tai, kad jo brolis Augustinas, pradžioje buvęs socialistas, vėliau pakrypo į anarchizmą. Tas pats A. Lednickis nurodo, kad tuo pat metu advokatas nešiojo šv. Pranciškaus paveikslėlį⁶⁷. Pasak kitų šaltinių, T. Vrublevskis tada mėginęs įstoti į jėzuitų ordiną⁶⁸. O 1898 m. pabaigoje jis kartu su keliais bendraminčiais įkūrė paramasoninę neošubravcų ložę, kuriai priklausė Vilniaus lenkų „grietinėlė“. Gynė advokatas ir tuos lenkų dvarininkus, kurie dalyvavo Vilniuje atidengiant paminklą Jekaterinai II-ajai, teigdamas, kad pastarieji prisidėjo prie šios akcijos dėl „silpnos politinės orientacijos“, nors ir gerų ketinimų vedami⁶⁹. XIX a. pabaigoje, kaip jau minėta, prasideda T. Vrublevskio bendradarbiavimas su lietuvių visuomenės veikėjais. Jeigu dar paminėsime, kad šeštadieniniuose neošubrovų susirinkimuose dalyvavo ir lenkų endekų (tautinių demokratų) veikėjai⁷⁰, bei prisiminsime glaudžius advokato ryšius su Vilniaus vyskupais⁷¹, tai pamatysime T. Vrublevskio aplinkoje politinių veikėjų, atstovaujančių kuo plačiausiam politinių jėgų spektrui. Bet kaip tik todėl nė viena politinė grupė juo iki galo nepasitikėjo. Pasiremkiye J. Vileišiu:

⁵⁹T. Vrublevskio 1882 m. rugpjūčio 30 d. laiškas A. Vrublevskiiui, *ibid.*, l. 15; J. Żurawicka, *Inteligencja warszawska w końcu XIX wieku*, Warszawa, 1978, s. 234.

⁶⁰Hel. Römer, „Śp. Tadeusz-Stanisław Wróblewski“, *Kurjer Wileński*, nr. 151; H. D. [?] „Ś. p. Tadeusz Wróblewski, jako założyciel Biblioteki im. E. i E. Wróblewskich“, *Ateneum Wileńskie*, 1925–26, rocznik III, s. 437.

⁶¹Cat. [S. Mackiewicz-Cat], „Ś. p. Tadeusz Wróblewski“, *Słowo*, 1925, nr. 149; L. A. [L. Abramowicz], „Tadeusz Wróblewski (zarys życia)“, *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 12, s. 2.

⁶²T. S. Wróblewski, *Sejmy prowincjonalne*, s. 5.

⁶³M. Römer, „Dziennik, rok 1911 (T. 1)“, LMAB, f. 138, b. 228, l. 82.

⁶⁴„Credo polityczne Wróblewskiego“, s. 5.

⁶⁵„Przemówienie“, red. L. Abramowicza.

⁶⁶L. Krzywicki, *Wspomnienia*, t. 3, Warszawa, 1959, s. 92.

⁶⁷A. Lednicki, „Tadeusz Stanisław Wróblewski. Wspomnienie pośmertne“, *Kurjer Polski*, 1925, nr. 187.

⁶⁸St. Posner, „Tadeusz Stanisław Wróblewski. Wspomnienia“, *Przegląd Współczesny*, 1925, nr. 43.

⁶⁹L. Krzywicki, *op. cit.*, t. 3, s. 98.

⁷⁰J. Vileišis, „Advokato Vrublevskio atminčiai“, l. 3.

⁷¹A. Lednicki, *op. cit.*

„Rasit dėl tos priežasties ir mėš, lietuviai, nors ir gerbėme Vrublevskį, bet visuomet užsilaikėme kiek toliau nuo jo, nepilnai jam pasitikėdami“⁷².

Ir vėliau advokatas nevengė kontaktų ir net bendradarbiavo su įvairių politinių srovių atstovais, tačiau nė su viena srove nesusiedavo savo likimo pernelyg glaudžiai. Išimtimi gal būtų tik krajovcų idėjinė-politinė kryptis, bet juk ir ji nebuvo įgavusi aiškaus institucinio pavidalo. Vargu ar be T. Vrublevskio galėjo apsieiti 1904–1905 m. organizuoti autonomistų būrelio pasitarimai, kuriuose įvairioms buvusių LDK žemių tautoms atstovaujantys visuomenės veikėjai bandė rasti sąlyčio taškų. Šie pasitarimai žlugo po to, kai lietuviai iškelė etnografinį principą kaip pagrindinį būsimos valstybės kūrimo principą (tuo metu, tiesa, svarstyta tik autonomijos galimybė). 1905 m. rudenį vykusiame Rusijos žemietijų atstovų suvažiavime advokatas, be kita ko, teigė: „Sakydamas *mes* aš turiu minty ne tik lenkus, nes būdamas lenkų tautos sūnus tuo pat metu *esu krašto pilietis*...“⁷³ Mūsų istoriografijoje pasirodė teiginys esą T. Vrublevskis kartu su A. Lednickiu suvažiavimo metu pasisakė už Lietuvos savivaldą autonominėje Lenkijoje⁷⁴. Nenorėtume sutikti su šiuo teiginiu, nes neradome tokių advokato minčių nei jo viešuose pasisakymuose, nei kuluaruose⁷⁵. O svarbiausia, tai prieštarautų T. Vrublevskio pažiūroms ir veiklos metodams. Balotiruodamasis į I-ąją Rusijos Dūmą advokatas taip pat pareiškė esąs Lietuvos (suprask, buvusių LDK žemių) pilietis. Tokios pozicijos jis kvietė laikytis ir 1906 m. balandžio 23 d. įvykusio Ukrainos, Volynės ir Podolės lenkų kadetų partijos (Polskie stronnictwo konstytucyjno-demokratyczne Ukrainy, Wołynia i Podolia) susirinkimo dalyvius⁷⁶. Reikia manyti, kad tokių pačių intencijų vedamas jis prisidėjo prie kadetų partijos steigimo buvusiose LDK žemėse, pradžioje rėmė Vilniaus vyskupo Edvardo Ropo (Edward von der Ropp) kuriamą Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinę katalikų partiją (Stronnictwo konstytucyjno katolickie na Litwā i Białorus). Tačiau kadetų partijoje jis išbuvo tik iki 1906 m. gegužės mėnesio⁷⁷, o „dalyvavimas“ konstitucinės katalikų partijos veikloje baigėsi po pirmojo programos varianto sudarymo. Nors advokato pavardės nerandame lenkų-demokratų laikraščio „Gazeta Wileńska“ puslapiuose, tačiau svarbu tai, kad M. Römeris valdžios duotą leidimą laikraščiu leisti perėmė kaip tik iš T. Vrublevskio⁷⁸.

Bet juk ir šiuo metu advokatas bendradarbiauja ne tik su krajovcais. Jau po 1905 m. revoliucijos jo bute vykdavo vadinamosios „čvartkos“, į kurias susirinkdavo įvairių Lietuvos tautų kairiųjų pažiūrų veikėjai. Tuo pat metu vykdavo ir neošbravcų susirinkimai, be to, jis buvo išrinktas Kauno žemės ūkio draugijos nariu, palaikė kontaktus su analogiška Vil-

niaus gubernijos draugija (šių draugijų nariai pasižymėjo konservatyvomis socialinėmis-ekonominėmis pažiūromis).

Atskiras T. Vrublevskio veiklos periodas – Pirmojo pasaulinio karo metai. Nedetalizuosime šios veiklos, juolab kad tam reikėtų ir platesnio politinės bei visuomeninės situacijos aptarimo, vis dėlto pažymėsime, kad politinių jėgų, su kuriomis bendradarbiavo T. Vrublevskis, spektras išties įspūdingas. 1918 m. gegužės 25 d. laiške L. Abramovičiui T. Vrublevskis teigė „stovintis šalia lietuvių“⁷⁹, t. y. gerai išmanantis jų politiką. Ir iš tiesų yra duomenų apie nuolatinius T. Vrublevskio ir Lietuvos (vėliau – Valstybės) Tarybos kontaktus. 1917 metų lapkričio mėnesį lietuviai kreipėsi į advokatą siūlydami jam bendradarbiauti ruošiant įvairius teisinius dokumentus. Jis pradžioje pažadėjo paramą, bet lenkams užprotestavus turėjo atsisakyti šio sumanymo⁸⁰. Vėliau, 1918 metų balandžio mėnesį, J. Vileišis kreipėsi į lenkų teisininkus siūlydamas jiems dalyvauti prie Lietuvos Tarybos sukurtoje teisinėje komisijoje, kuri turėjo parengti Lietuvos teismų nuostatus, tačiau šie atsisakė bendradarbiauti. Tada T. Vrublevskis savo iniciatyva prie Visuomeninio darbo biuro (Biuro Pracy Społecznej) įkūrė teisininkų komisiją, kuri užsiėmė tų projektų ruošimu⁸¹. Tuo pat metu T. Vrublevskis bendradarbiavo su įvairiomis lenkų poli-

⁷²J. Vileišis, „Advokato Vrublevskio atminčiai“, l. 3.

⁷³T. Vrublevskio kalba zemstų atstovų suvažiavime 1905 m. rugsėjo 25 d., LMAB, f. 75, b. 125, l. 137.

⁷⁴R. Miknys, E. Motieka, „Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės“, – *LAIS*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius, 1990, p. 109.

⁷⁵K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, Chicago, 1962, p. 158. K. Grinius, dalyvavęs šiame suvažiavime, nurodo tokią T. Vrublevskio poziciją, kurią šis pateikia lietuviams: „Žinoma, jei lietuvių tautai pasirodytų naudinga turėti savo tautos dalį laisvesnėse sąlygose autonominėje Lenkijoje, tai lietuviams telieka tartis su lenkų delegacija, kuriomis sąlygomis lietuviams būtų priimtina taip padaryti“. Bet juk čia kalbama tik apie Suvalkų gub., kuri tuo metu priklausė Lenkijos karalystei.

⁷⁶T. S. Wróblewski, *Sejmy prowincjonalne*, s. 11.

⁷⁷T. Vrublevskio 1906 m. gegužės 7 d. laiškas I. Petrunkevičiui, LMAB, f. 7, b. 1282, l. 4.

⁷⁸„Переписка, касающаяся открытия Врублевским газеты на польском языке „Gazeta Wileńska“, LMAB, f. 20, b. 6065, l. 1–4.

⁷⁹T. Vrublevskio 1918 m. gegužės 25 d. laiškas L. Abramovičiui, *ibid.*, f. 79, b. 59, l. 1. (Ištrauką iš šio laiško 1925 m. po advokato mirties išspausdino „Przegląd Wileński“ su pavadinimu „Credo polityczne T. Wróblewskiego“.)

⁸⁰*Ibid.*

⁸¹*Ibid.*; „Protokoły posiedzeń Komitetu Biura Pracy Społecznej w Wilnie“, *ibid.*, f. 9, b. 2316, l. 22.

tinėmis jėgomis. 1918 m. gegužės mėn. jis suformulavo lenkų visuomenės Lietuvoje veiksmų kryptį. Advokato nuomone, Lietuvos lenkai turi pripažinti visišką Lietuvos nepriklausomybę, laisvą nuo bet kokių saitų su kaimynais; prisidėti kuriant Lietuvos valstybingumą ir neturėti jokių pretenzijų į hegemoniją; atsisakyti nacionalizmo, o sprendžiant įvairius klausimus pirmiausia vadovautis krašto interesais⁸². Žinia, dauguma lenkų visuomenės nuėjo kitu keliu. Ir 1917 m. gegužės deklaracijoje, ir 1918 m. sausio memoriale Lietuvos klausimo sprendimas buvo matomas tik per sąjungą su Lenkija. Tačiau tai nekludė T. Vrublevskiui bendradarbiauti su Lietuvos dvarininkų atstovais. Kaip aiškėja iš Frydricho Ropo (Friedrich von der Ropp) ir Alfredo Tiškevičiaus (Alfred Tyszkiewicz) korespondencijos su T. Vrublevskiu, advokatas ne tik kad gerai buvo informuotas apie Lietuvos dvarininkų akcijas, bet ir turėjo nemažą įtaką šiai grupei⁸³. T. Vrublevskis bendradarbiavo ne tik su Lietuvos lenkų politinėmis jėgomis, bet buvo taip pat linkęs prisidėti prie Lenkijos valstybingumo įtvirtinimo. 1917 m. pabaigoje jis jau buvo davęs sutikimą dirbti Lenkijos teisingumo departamente ir tik draugams pasiūlius vadovauti Visuomeninio darbo biurui atsisakė šio kvietimo⁸⁴.

Įdomus T. Vrublevskio veiklos periodas prasideda 1919 m. sausio mėn. Vilnių užėmus Raudonajai armijai ir susikūrus čia Vinco Mickevičiaus-Kapsuko vadovaujamai vadinamojo Lietbelo revoliucinei vyriausybei. T. Vrublevskis iš anksčiau pažinojo V. Mickevičių-Kapsuką (gynė jį teisme)⁸⁵. Tai galėjo būti viena priežasčių, kodėl komunistai juo pasitikėjo. T. Vrublevskis buvo paskirtas vyriausybės juriskonsultu, dekretų redaktoriumi bei Valstybės archyvo direktoriumi. Nėra paprasta paaiškinti šį advokato žingsnį. Aišku, bolševikai tuo metu dar nebuvo parodę tikrojo savo veido ir nemažai visuomenės veikėjų, ypač pasisakiusių už radikalias socialines reformas, simpatizavo naujos santvarkos skelbėjams. Tarp tokių buvo ir M. Römeris, kuriam imponavo tai, kad bolševikai be išlygų pripažino tautų teisę į apsisprendimą. Nors, aišku, M. Römeris niekada nebuvo jų šalininkas⁸⁶. Galėjo panašiai mąstyti ir T. Vrublevskis. Juk Lietbelas, bent jau išoriškai, buvo taip panašus į jo puoselėtą LDK atkūrimo projektą (bolševikų intencijos kuriant tokį valstybinį derinį būtų jau kitas klausimas). T. Vrublevskis turėjo ir savų planų, susidėdamas su V. Kapsuko vyriausybe. Būdamas arti valdžios jis žinojo apie ruošiamas represines priemones ir galėdavo jas sutrukdyti⁸⁷. Beje, advokatas susidūrė su bolševikais ir 1920 m. vasarą, kai šie antrą kartą buvo užėmę Vilnių. Kai Raudonoji armija pagal 1920 m. rugpjūčio 6 d. pasirašytą konvenciją tarp Lietuvos vyriausybės ir Sovietų Rusijos turėjo išeiti iš Vilniaus, buvo sudaryta mišri evakuacinė komisija. Jos darbe dalyvavo ir T. Vrublevskis, tik jau Lietuvos pusėje⁸⁸.

Po L. Żeligowskio akcijos T. Vrublevskio politinis aktyvumas sumažėjo. Tiesa, jis dalyvauja 1921 m. įkurtos Tomo Zano masonų ložės veikloje⁸⁹, rašo straipsnius krajovcų laikraščiu „Przegląd Wileński“⁹⁰, kritikuoja vadinamąjį Paulio Hymanso (Polio Himanso) planą⁹¹, gina Lenkijos teismuose lietuvių ir gudų visuomenės veikėjus bei įvairaus plauko revoliucionierius, tačiau turbūt vienintele rimtesne politine akcija tapo... Tado Vrublevskio laidotuvės, kurias „Przegląd Wileński“ pavadino „istorinėmis“⁹², nes, pasak laikraščio, pirmą kartą pokario laikotarpiu lenkai, lietuviai ir gudai susirinko drauge. Minint advokato mirties metines tas pats krajovcų laikraštis konstatavo, kad vėl atsirado proga kartu sueiti šių tautų atstovams ir kalbėti ne apie tai, kas juos skiria, bet kas jungia⁹³.

* * *

M. Römeris autobiografijoje taip rašė: „Lietuvą matau ir jaučiu per Bagdoniškį, su kurio kraštovaizdžiu mano psichikoje harmoningai jungiasi lietuviška kalba ir daina, lygiai taip pat kaip lietuviškas charakteris“⁹⁴. Tuo tarpu T. Vrublevskiu dvasinio gyvenimo forma buvo Vilnius. A. Lednickis rašė, kad „kalbėdamas apie Flandriją – *la vie belge* K. Lemonjė[K. Lemonier] charakterizuoja ją taip: *sapnų ir miražų čia ne-*

⁸² „Credo polityczne T. Wróblewskiego“, s. 6.

⁸³ A. Tiškevičiaus laiškas T. Vrublevskiu, LMAB, f. 7, b. 1434; F. Ropo laiškas T. Vrublevskiu, *ibid.*, b. 1325. Plačiau apie šios Lietuvos dvarininkų grupės politines akcijas 1918 m. žr.: R. Lopata, „Tipas apskritai labai dar įtariamias, bet reikalingas“. Baronas Friedrich von der Ropp ir Lietuvos valstybingumo planai“, *Proskyna*, 1992, nr. 2(20), p. 126–128.

⁸⁴ T. Vrublevskio 1918 m. gegužės 25 d. laiškas L. Abramovičiui.

⁸⁵ Б. Клейн, *Найдено в архиве*, Минск, 1968, с. 135.

⁸⁶ J. Jurkiewicz, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*, Poznań, 1983, s. 177.

⁸⁷ L. A. [L. Abramowicz], „Tadeusz Wróblewski (Zarys życia)“, s. 4.

⁸⁸ P. Klimas, *Iš mano atsiminimų*, Vilnius, 1990, p. 254; P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, Chicago, 1986, p. 591.

⁸⁹ Z. Ponarski, *op. cit.*, s. 65.

⁹⁰ T. Woronicz (T. Wróblewski), „O obowiązującym u nas kodeksie karnym“, *Przegląd Wileński*, 1921, nr. 7–8, s. 4–6; T. Woronicz (T. Wróblewski), „O autonomii i samorządzie“, *ibid.*, 1922, nr. 2–4, s. 2–5 ir kt.

⁹¹ Juodvarnis (T. Wróblewski), *Uwagi o projekcie p. Hymansa*.

⁹² „Historyczny pogrzeb“, *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 12, s. 6.

⁹³ „Żalobna rocznica“, *ibid.*, 1926, nr. 13.

⁹⁴ Auto-zyciorys profesora Michała Römera, LMAB, f. 138, b. 2262, l. 27.

galima atskirti nuo realybės. Gyvenimas, kylantis ant kapinių, gina savo šaltinius ir šie jausmingai apsisaugo po kartų epochos sluoksniu. Taigi mirusiųjų darbai atgimsta gyvųjų veikloje. Praeities valdžia čia leidžiasi gerai pajuntama“. A. Lednickis konstatuoja, kad visa tai labai būdinga ir Vilniui⁹⁵. Mums ši citata įdomi tuo, kad A. Lednickiui tokios mintys kilo žvelgiant į T. Vrublevskio gyvenimo kelią. Panašių apmąstymų yra palikęs ir pats T. Vrublevskis. Štai Tadeušo Korzono (Tadeusz Korzon) jubiliejaus proga jis sakė, kad Vilnius „nugalėtoji [carinei Rusijai – D. S.] yra tik griuvusių sanauka, o mums – ne tik atsiminimų knyga, bet ir gyvenimo bei darbo židyns“⁹⁶. Ne tik A. Lednickiui T. Vrublevskis buvo neatsiejamas nuo Vilniaus ir Vilnius nuo Vrublevskio. Stanislovas Rygelis (Stanisław Rygiel) stovėdamas prie advokato karsto teigė, kad su karstu į žemę gulasi ir „didelė Vilniaus dalis“⁹⁷. Ta pačia proga ir Mykolas Brenšteinas (Michał Brensztejn) pažymėjo, kad su T. Vrublevskiu išnyko ir dalis „senojo Vilniaus“⁹⁸. O Stanislovas Mackevičius-Katas (Stanisław Mackiewicz-Cat) net tris kartus viename straipsnyje pakartojo, kad T. Vrublevskio butas turėjo kažkokios ypatingos „vilnietiškos egzotikos“⁹⁹. Tam pritarė ir L. Abramovičius¹⁰⁰. Tai, kas pasakyta, galėtume reziumuoti perfrazuodami L. Kżywickį: „apskritai T. Vrublevskis buvo karštas vilnietis – tas prisirišimas nulėmė ir jo emocingumą, ir jo poelgius“¹⁰¹.

Mirus Taduui Vrublevskiui ir Vilniaus, ir Varšuvos spaudoje užvirė diskusija – kada turėjo gyventi T. Vrublevskis: prieš 50 metų ar prieš kelis šimtmečius¹⁰². O turbūt taikliausiai pasakyta Donato Alseikos:

„Neeiliniame a. a. T. Vrublevskio prote harmoningai ir sintetiškai jungėsi praeities tradicijos su dabarties ir ateities idealais. Tai ne jis buvo praeities žmogus, bet vietos lenkų visuomenė liko jo užnugaryje, gyvendama beveik išimtinai praėjusių laikų tradicijomis ir prisiminimais“¹⁰³.

⁹⁵ A. Lednicki, op. cit.

⁹⁶ T. Vrublevskio kalba T. Korzono jubiliejaus proga [be datos], LMAB, b. 2703, l. 5.

⁹⁷ „Mowa p. S. Rygiela“, *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 12, s. 8–9.

⁹⁸ B. [M. Brensztejn], „Ś. p. Tadeusz Stanisław Wróblewski“, *Tygodnik Wileński*, 1925, nr. 15.

⁹⁹ Cat [St. Mackiewicz-Cat], op. cit.

¹⁰⁰ L. A. [L. Abramowicz], „Tadeusz Wróblewski (zarys zycia)“, s. 2.

¹⁰¹ L. Krzywicki, op. cit., t. 3, s. 94.

¹⁰² Cat [St. Mackiewicz-Cat], op. cit.; S. [?] „Obywatel W. Ks. Litewskiego“, *Kurjer Wileński*, 1925, nr. 149.

¹⁰³ „Mowa d-ra D. Olsejki“, *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 12, s. 9.